

Samigul QAYUMOVA,
QarDu 1-kurs tayanch doktoranti
E-mail: qayumovasamigul@gmail.com
Tel.: +998990952358

P.f.n dok. B.Jo 'rayev taqrizi asosida

SOCIO-HISTORICAL SIGNIFICANCE IN THE DEVELOPMENT OF THE USE OF ART THERAPY AMONG SCHOOLCHILDREN

Annotation

History of art therapy. Prospects of development of art therapy. Definitions and importance of art therapy. Importance of school students' use of art therapy. The role of art therapy in mental development of schoolchildren. Study of art therapy in foreign studies.

Key words: Art therapy, art therapist, sculpture, creativity, psychotherapy, treatment, art.

ОБЩЕСТВЕННО-ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ АРТ-ТЕРАПИИ СРЕДИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

История арт-терапии. Перспективы развития арт-терапии. Определения и значение арт-терапии. Важность использования школьниками арт-терапии. Роль арт-терапии в психическому развитию школьников. Изучение арт-терапии в зарубежных исследованиях.

Ключевые слова: Арт-терапия, арт-терапевт, скульптура, творчество, психотерапия, лечение, искусство.

MAKTAB O'QUVCHILARIDA ART- TERAPIYADAN FOYDALANISHNING RIVOJLANISHIDAGI IJTIMOYIY TARIXIY AHAMIYATI

Annotatsiya

Art-terapiyaning tarixi. Art - terapiyaning rivojlanish istiqbollari. Art -terapiyaga berilgan ta'riflar va ahamiyati. Maktab o'quvchilarining art terapiyadan foydalanishining ahamiyati. Maktab o'quvchilarining psixik rivojlanishida art-terapiyaning o'rni. Art-terapiyaning xorijiy tadqiqotlarda o'rganilishi.

Kalit so'zlar: Art-terapiya, art terapevt, haykaltaroshlik, ijodkorlik, psixoterapiya, davolash, san'at.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim va madaniyatni tez va uyg'un rivojlantirish, ijtimoiy munosabatlarni va siyosiy ustqurmani takomillashtirish, jamiyatning asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi va oliy boyligi bo'lmish insonning o'zini yanada kamol toptirishi manfaatlarini yosh avlodlarga ta'lim va tarbiya berishga yangicha, yana ham keng ko'lamda yondashishni talab qiladi. Psixologiya fanining vazifasi o'quvchilarga voqeylik va jamiyatdagi voqea va hodisalarning, jamiyat hayotida umumiy psixologik hodisalar, holatlar va jarayonlarning mohiyatini tashkil etishga, shaxsning kamoloti va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, uning individual psixologik xususiyatlari, emotsional va irodaviy sifatlarini tahlil etishga o'rgatishdan iborat.

Hozirgi davrda psixologiyaning nazariya va amaliy yutuqlari atrof-muhit hamda jamiyatning juda keng qirralariga tatbiq qilinmoqda. Psixologiya fanini muayyan sohalariga bo'lishda aniq, yaqqol faoliyatning psixologik tomoni, insonning jamiyatga nisbatan psixologik munosabati, taraqqiyotning psixologik jabhasi asos qilib olingan. Psixologiya iqtisod, pedagogika, falsafa, mantiq, sotsiologiya va boshqa ijtimoiy gumanitar fanlar bilan aloqador fan hisoblanadi. Chunki hamma sohada inson-shaxs faoliyat ko'rsatir ekan har bir sohada ishni samarali tashkil etish, olib borish uchun kishilar psixologiyasini, odamlarning turli vaziyatlardagi xulq-atvor normalarini bilish va shunga ko'ra ish olib borish muhimdir.

Hozirgi kunda psixologiyaning 300 dan ortiq tarmoqlari fan sifatida rivojlanayotganligi uning fanlar tizimida yanada mustahkamlanayotganligidan dalolat beradi. Umumiy psixologiya – psixik faoliyatning umumiy qonuniyatlari va ularning o'ziga xos jihatlari o'rganadigan maxsus soha. Pedagogika psixologiya – insonlarga ta'lim va tarbiya berishning psixologik qonuniyatlarini o'rganishni o'z predmeti deb biladi. Yosh davrlar psixologiyasi – turli yoshdagi odamlarning tug'ilganidan to umrining oxirigacha psixik rivojlanish jarayonini, shaxsning shakllanishi va o'zaro munosabatlari qonuniyatlarini, individning yoshiga xos tarzda o'zgarish tamoyillarini o'rganadi.

Psixologiya yaxlit va mustaqil fan sifatida odamlarda mentalitetning shakllanishiga xizmat qilib, inson omiliga aloqadorligi uning shu yo'nalishdagi muammolarni ma'lum ma'noda o'rganadigan barcha fanlar bilan bevosita aloqasini taqozo etadi. Bular, birinchi navbatda, ijtimoiy gumanitar fan sohalariga bo'lib, psixologiyaning ular orasidagi mavqeyi o'ziga xosdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Psixologiyani yangi sohalaridan biri bu – art terapiyadir. Zamonaviy psixologiyaning sohalaridan biri sifatida art-terapiya ko'pincha esga olinadi. Ushbu sohaning turlari va usullari xilma-xildir, bu eksperimentlar uchun juda katta maydonni ta'minlaydi. Bu so'zma-so'z tarjima qilinganda, san'at orqali davolashni anglatadi. Art terapiya sohasini o'rganish bo'yicha xorijiy va hamdo'stlik mamlakatlarida bir qator tadqiqot ishlari olib borilgan. Xususan, Elena Tararina "Практикум по арт-терапии в работе с детьми" kitobida, M. B. Kiseleva (Арт-терапия в практической психологии и социальной работе), Caroline Case and Tessa Dalley (The Handbook of Art Therapy), Minh-Anh Nguyen: Dubna Psychological Journal (Art Therapy-A Review of Methodology), Olga Chebakova, Valentina Belovodskaya, Edwardslar art terapiya va undan foydalanish haqida, A.I.Kopitin, R.Kruchfeld, L.D.Lebedeva, A.A.Osipova, N.Yu.Sergeev, Berns, Alain de Botton and John Armstrong "Art as Therapy", A.Cathy Malchiodi, Catherine Hyland Moon, Mildred Lachman-Chapin, Nevzat Tarxan, Xomyakov.D, Kurakina S, Alekseeva M, Minh-Ann Nyugen, N.Sosnikova, E.Levechenko, O.Jbanovalar art terapiyaga oid ilmiy izlanishlar olib borishgan.

-Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Art-terapiyaning paydo bo'lish tarixi va maktab o'quvchilarining rivojlanishidagi ahamiyatini muhim omil sifatida ko'rib chiqish.

Tahlil va natijalar. Art terapiya sifatida faqat XX asr o'rtalariga borib rasmiylasha boshladi. Art terapiya – insonparvalik sohasidagi yangi psixiateriyadir. U asosan, badiiy ishlab chiqarishdan foydalanishga asoslangan davolashning bir turi bilan shug'ullanadi. Darhaqiqat, art –terapevtik mashg'ulotlar paytida insonlar o'zlarining his-tuyg'ularini ifoda etishlari, san'atning turli shakllari, jumladan rasm, raqs, kompozitsiya, haykaltaroshlik va hokazolardan foydalanib, shaxsiy xususiyatlarini o'rganish imkoniyatiga ega.

Art terapiya – bu psixoterapiyaning bir qismi sifatida paydo bo‘lgan amaliyot sohasi bo‘lib, san‘at psixoterapevtik faoliyat kontekstida qo‘llaniladi, ammo uning rivojlanishi va umuman psixoterapiyaning rivojlanishi jarayonida u aslida butunlay mustaqil ijtimoiy-madaniy hodisaga aylandi. Bu sifatida u nafaqat kuchli g‘oyaviy va amaliy sohalarining ta‘sirini boshdan kechiradi, balki psixoterapiya, san‘at va mafkura sohasiga ham o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi. Bir so‘z bilan aytganda, art terapiya psixologiya va psixoterapiyaning qismlari yoki “versiyalari”, “variantlari”dir. Art – terapiyaga falsafiy qiziqish quyidagilar bilan bog‘liq:

Art terapiya misolida XX asrning asosiy tendensiyalarining uyg‘unligi va o‘zaro ta‘sirini kuzatishimiz mumkin: insonparvarlik hodisalarini tasvirlash uchun yangi tillar va g‘oyalarni izlash, gumanitar, ijtimoiy sohalarini tavsiflash va baholashning ratsionalistik klassik paradigmasini yengib o‘tishga urinish, Yevropa jamoat ongiga inqilobiy, turli xil madaniy yot g‘oyalar va ta‘limotlarning aralashuvi, turli ijtimoiy guruhlar uchun bir nechta turmush tarzining paydo bo‘lishi, Yevropa dunyosi uchun ta‘limotlar konseptual vakolatxonalar, shuningdek, ijtimoiy-madaniy yoki mafkuraviy harakatlar sifatida rasmiylashtirilgan ko‘plab ijtimoiy-siyosiy loyihalarning paydo bo‘lishi; tobora ko‘proq “falsafiy guruhlar va harakatlar”ga aylanib borayotgan vaziyatga olib keldi.

Art – terapiyaning amaliy rivojlanishi va uning Rossiyada qayta kiritilishi uslubiy asoslarini yaratishni talab qiladi, bu esa, o‘z navbatida, ushbu masalani aniq falsafiy rivojlantirishni taqozo etadi.

Art-terapiya, G‘arb psixoterapiyasining aksariyat sohalarini singari, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, “tibbiy” modelni rad etadi. “Tibbiyot” maqsadlari o‘rniga “uyg‘unlashtirish”, odamga “o‘zini o‘zi anglash va erkinlik fikr bildirishda yordam berish”, “shaxsiy o‘zini rag‘batlantirish” va boshqalar kiradi.

Psixoterapevtik amaliyot sifatida art terapiya turli xil maktablar va an‘analardoirasida mavjud bo‘lgan juda xilma-xil hodisa bo‘lib, u o‘xshash bo‘lmagan modellar va ruhiy hodisalar ham, shaxsni ham tushunishga asoslangan. Umuman olganda, art terapiyani ijodiy o‘zini namoyon qilish, individual qobiliyatlarni ochish va o‘zini – o‘zi takomillashtirish imkoniyati va zarurligi g‘oyasiga asoslangan psixoterapevtik usul sifatida ta‘riflash mumkin.

Psixologiyada eng mashhur art terapiya turlarini ko‘rib chiqishdan oldin, ushbu tuzatish uslubini yaratish va rivojlantirish tarixiga e‘tibor qaratish lozim. Damtlab, badiiy davolanish sxemasi Z.Freyd, K. Yung, A.Maslou kabi taniqli shaxslarning nazariyalarida taqdim etilgan. Ammo amalda faraziy modellar faqat XX asrning 30-yillarida paydo bo‘ldi va qo‘llanila boshlandi. Shunga o‘xshash tuzatish usuli urush tugaganidan keyin AQSHdan Germaniyaga ko‘chib ketgan bolalarni davolashda qo‘llanila boshlandi. O‘sha paytlarda art-terapiya stressni yengish va fashist lagerlarida bo‘lgan davrda olgan jarohatlariga qarshi kurashishning yagona yo‘li bo‘lgan. Birinchi tajribalar ijobiy natija berdi, shuning uchun "art davolash" tobora ommalashib bordi. Art-terapiya rivojlanishining boshida Z.Freydning psixoanalitik qarashlarida aks ettirdi. Yung, esa unga ko‘ra mijozning badiiy faoliyatining yakuniy mahsuloti (xoh rasm, xoh haykaltaroshlik bo‘lsin) uning ongsiz ruhiy jarayonlarini ifoda etadi. Shuningdek, 1960 yilda Amerikada Art Terapiya Assotsiatsiyasi tashkil etildi.

Art-terapiyaning ko‘p sonli va tez-tez qarama-qarshi ta‘riflari - yoki badiiy psixoterapiya - bu atamadan beri ilgari surilgan va keyinchalik bu kasb birinchi marta 1938- yillarning oxirida paydo bo‘lgan. Buyuk Britaniyalik rassom Adrian Xill rasm yaratishning terapevtik qo‘llanilishini tasvirlash uchun "art terapiya" atamasini ishlatgan birinchi shaxs bo‘lganligi e‘tirof etilgan. Sil kasalligidan tuzalib ketayotib, rasm chizish va rasm chizishning terapevtik afzalliklarini kashf etgan. Xill uchun art-terapiyaning ahamiyati "ongni to‘liq jalb qilishda va tez-tez ijodiy energiyasini chiqarishda" edi. Bu, dedi Xill, bemorga "o‘z baxtsizliklariga qarshi kuchli himoyani yaratishga" imkon beradi, deya ta‘kidlagan.

Shu bilan taxminan bir vaqtning o‘zida Margaret Naumberg ham AQSHdagi ishini tasvirlash uchun art-terapiya atamasini ishlata boshladi. Naumbergning art-terapiya modeli o‘z usullariga asoslanadi.

Xill va Naumberg tomonidan qabul qilingan art-terapiyaga yondashuvlar juda boshqacha bo‘lsa-da va keyingi rivojlanishlar bilan almashtirildi. Art terapiya kasb doirasida, ularning ishi shunga qaramay, muhim va doimiy ta‘sir ko‘rsatdi. Buning sababi, Buyuk Britaniyada art-terapiya "ikki parallel yo‘nalish" bo‘ylab rivojlangan. Xill tomonidan ilgari surilgan terapiyada san‘atdan foydalanish, Naumberg tomonidan terapevtik munosabatlar sifatida edi. Ushbu yondashuvlarning birinchisi san‘at yaratish jarayoniga xos bo‘lgan shifo potentsialiga urg‘u beradi, ikkinchisi esa art terapevt, mijoz va san‘at asari o‘rtasida o‘rnatilgan terapevtik munosabatlarning muhimligini ta‘kidlaydi.

Art-terapiya kasbi o‘zini namoyon qilganligi sababli, ta‘riflar yanada mustahkamlandi. Zamonaviy nuqta nazardan, art-terapiya art-terapevt va mijoz o‘rtasida o‘rnatilgan psixoterapevtik munosabatlarida tasvir va ob‘ektlarni yaratish markaziy rol o‘ynaydigan terapiya shakli sifatida belgilanishi kerak. Masalan, Britaniya Art Terapevtlar Assotsiatsiyasi (BAAT) hozirgi vaqtda art terapiyani quyidagicha ta‘riflaydi:

Art-terapiya - bu badiiy mediadan asosiy aloqa usuli sifatida foydalanadigan psixoterapiya shakli.

Art-terapevtga yuborilgan mijozlar san‘at sohasida oldingi tajribaga yoki mahoratga ega bo‘lishi shart emas, art-terapevt birinchi navbatda mijozning qiyofasini estetik yoki diagnostik baholash bilan shug‘ullanmaydi.

Amaliyotchilarning umumiy maqsadi mijozga xavfsiz va qulay muhitda badiiy materiallardan foydalanish orqali shaxsiy darajada o‘zgarish va o‘zini ta‘minlashga imkon berishdir.

Boshqa milliy professional assotsiatsiyalar o‘xshash, ammo bir-biridan farq qiladigan ta‘riflarni beradi. Masalan, Amerika Art Terapiya Assotsiatsiyasi (AATA) art terapiyani quyidagicha ta‘riflaydi:

Art-terapiya - bu kasallik, travma yoki hayotda qiyinchiliklarga duch kelgan odamlar va shaxsiy rivojlanishga intilayotgan odamlar tomonidan professional munosabatlar doirasida san‘at yaratishdan terapevtik foydalanish.

San‘at yaratish va san‘at mahsulotlari va jarayonlari haqida fikr yuritish orqali odamlar o‘zini va boshqalarni alomatlar, stress va travmatik tajribalar bilan yengish haqida xabarдорligini oshirishi mumkin;

kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish va san‘at yaratish, hayotni tasdiqlovchi zavqlaridan bahramand bo‘lish.

Xuddi shunga o‘xshash tarzda, Kanada Art-terapiya Assotsiatsiyasi (CATA) art terapiyani quyidagi atamalar bilan belgilaydi:

Art-terapiya - shaxslarning aqliy, jismoniy, hissiy farovonligini yaxshilash va yaxshilash uchun san‘at yaratish va respondentlarni aks ettirishning ijodiy jarayonidan foydalanadi.

Ushbu jamoaviy, rasman tasdiqlangan ta‘riflar art-terapiya nima ekanligini tushuntirishga yordam beradi.

Art-terapiyani qisqacha ta‘riflash juda qiyin. Ba‘zilar uchun bu terapevtik tajribaning asosiy agenti sifatida san‘atning o‘zi haqida. Boshqalar uchun terapevt bilan munosabatlar hal qiluvchi element hisoblanadi. Bu ikkalasining ham o‘z o‘rnini bor va hech biri boshqasidan yaxshiroq yoki muhim emas. Bu shaxsga va ularning qanday ishlashiga bog‘liq.

Bu yerda shuni ta'kidlash kerakki, art-terapiyada bu munosabatlar tasviriy san'atga (birinchi navbatda, rasm, chizish va haykaltaroshlik) qaratilgan va odatda musiqa, drama yoki raqs kabi boshqa san'at turlaridan foydalanishini o'z ichiga oladi. Ushbu turli xil fanlar o'rtasida biroz o'xshashlik bo'lishi mumkin bo'lsa-da Buyuk Britaniyada bu san'atlarni terapevtik qo'llash, xuddi art-terapistlar kabi, maxsus tayyorgarlikdan o'tgan terapevtlar tomonidan amalga oshiriladi.

Art-terapiyaning maqsadlari art-terapevt ishlaydigan shaxslarning o'ziga xos ehtiyojlariga qarab o'zgaradi va bu ehtiyojlar terapevtik munosabatlar rivojlanishi bilan o'zgarishi mumkin. Bir kishi uchun art-terapiya jarayoni art-terapevtni tasvirlar yaratish va muhokama qilish orqali hissiy qiyinchilikni baham ko'rishga va o'rganishga undashi mumkin, boshqa respondent uchun esa bu ularga o'z faoliyatini o'tkazish imkoniyatini berishga qaratilgan bo'lishi mumkin. Rangli qalam va belgi qo'yiladi, shu bilan ilgari ifoda etilmagan his-tuyg'ularga shakl berishning yangi usullarini ishlab chiqadi.

Ko'pincha shunday deb taxmin qilingan bo'lsa-da, faqat tasviriy san'at bo'yicha texnik bilimga ega bo'lgan shaxslar art-terapiyadan foydali tarzda foydalanishlari mumkin emas. San'at asosan dam olish yoki ta'lim maqsadlarida qo'llanilganda paydo bo'lishi mumkin - faqat art-terapiya eng ko'p tashvishlanayotganini yashirish uchun xizmat qilishi mumkin. Ya'ni, san'at vositasida tuyg'ular va inson tajribasining ramziy ifoda etishdir.

Bugungi kunda art terapiyaning deyarli barcha turlari psixoterapiyada keng qo'llaniladi. Bunday usul odamga ko'p muammolarini tushunishga va hal qilishga, shaxsiyatining yangi qirralarini ochishga imkon beradi. "Art-terapiya" atamasi ularning psixo-emotsional holatini ifoda etish uchun san'at orqali davolashni anglatadi.

Art-terapiya turli sabablarga ko'ra turli xil ehtiyojlar va qiyinchiliklarga duch kelgan odamlarga yordam berishi mumkin. Qo'llab-quvvatlovchi munosabatlar kontekstida tasvirlarni yaratish, tasvirlarda fikrlash va his qilish, boshqa narsalar qatori, hayolotdan foydalanish va tavakkal qilishni o'z ichiga oladi, insonning hissiy o'sishi, o'zini o'zi qadrlashi, psixologik va ijtimoiy integratsiyalashuviga yordam beradi.

Art-terapiya mohiyatida inson san'atining biror turi bilan mashg'ul bo'lar ekan – chizadi, bunda u kechinmalari va ichki dunyosini namoyon qiladi degan tushuncha yotadi. Art terapiya insonga san'at orqali, psixologik muammolarini hal qilishga ko'maklashadi. Davolovchi mashg'ulotlar albatta art-terapevt, psixolog yoki psixoterapevt ishtirokida o'tkazilishi shart. Art terapiya usuli o'z oldiga qator psixologik vazifalarni qo'yadi. Shu sababli unda mutaxassis ishtiroki va maslahati zarur. Kundalik tashvishlardan chalg'ish, tushkunlik va yolg'izlik dahshatini yengib o'tish uchun musiqa, raqs, rasm chizish kabi mahg'ulotlar yordam berishi tez-tez uchrab turadigan holat. Bolaligimizda turli qiziq faoliyatlar tufayli vaqt hisobini yo'qotib, xayol dunyosiga g'arq bo'lganimizni yaxshi eslaymiz. Art terapiya shunga o'xshash mashg'ulotlar zamirida paydo bo'lgan va uning maqsadi ham insonga ruhiy beqarorliklar davrida yordam berishdir. Art terapiya yordamida salbiy his-tuyg'ularni (agressiya, g'azab, dilsiyohlik) ijodiy shaklda ifodalashda namayon bo'ladi. Bu orqali inson o'zida ichki chigallikning yozilganini, kuchli toliqishni his qiladi. Bunday ijodiy faoliyatdan keyin, tinchlanib, sokin tortib qoladi. Ijodiy mehnat yordamida kishi o'z imkoniyatlarini yuzaga chiqaradi. Art seanslar bolalar va kattalarga har tomonlama uyg'un rivojlanishiga erishishda ko'mak beradi.

Zamonaviy amaliyotda art-terapiya orqali qanday natijalarga erishish imkonligi benihoyatda ahamiyatga egadir. Aslida, san'at bilan davolash, uning soddaligiga qaramay, shunchaki ajoyib effekt beradi.

Art-terapiya odamga his-tuyg'ularni ifoda etish, stimullarga nisbatan reaksiyalarni, ayniqsa tajovuzkorlik haqida ko'proq gapirishga imkon beradi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib, shuni aytish joizki, dastlab art terapiya psixoterapiya tarkibida shakllangan bo'lib, terapevtik vositasi sifatida qo'llanilgan. Keyinchalik alohida fan sifatida ajralib, o'zini –o'zi anglash, his – tuyg'ularni ifodalashda qo'llanila boshlangan. Art-terapiya – tasvir, modellashtirish, raqs va boshqa san'at va ijod turlari orqali shaxsning ichki dunyosi mazmunini ramziy ravishda ifodalash orqali ichki uyg'unlik va psixologik farovonlikka erishish usuli sifatida foydalanilmoqda. Hozirgi kunda maktabgacha tashkilotlarida va maktab muassasalarida bolalar va o'quvchilarga art terapiyaning turlaridan qo'llanilmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. M "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz". – Toshkent: : "O'zbekiston", NMIU. 2017. – 488 b.
2. Mirziyoyev Sh. M Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – B. 53.
3. "Pedagogika.Psixologiya" fanidan o'quv-uslubiy majmua. Toshkent, 2016
4. Edward D. " Art Therapy", 2013
5. Gualano, Bert, Martarona, Voglino. "Clinik Psychology International" 2017
6. Marian Liebmann "Art Therapy For Groups A hand of Themes and Exercises" 2004
7. <https://telegra.ph/ART-TERAPIYA-nima?>
8. Сборник 2 <http://aeterna-ufa.ru/sbornik/PP-46-2.pdf>